

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний авіаційний університет

The John Paul II Catholic University (Lublin, Poland)
Warsaw University of Maria Sklodowska-Curie
(Czestochowa, Poland)

**Ташкентський державний технічний університет імені Іслама Карімова (Ташкент,
Узбекистан)**

Бакинський державний університет (Баку, Азербайджан)

X Міжнародна науково-практична конференція

**АВІАЦІЙНА ТА ЕКСТРЕМАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ У КОНТЕКСТІ ТЕХНОЛОГІЧНИХ
ДОСЯГНЕНЬ**

25-26 травня 2017 року

Збірник наукових праць

Київ 2017

УДК 159.9:629.7.001.76 (063)
ББК ю941.3я431
А 202

Авіаційна та екстремальна психологія у контексті технологічних досягнень: збірник наукових праць / за заг. ред. Л.В. Помиткіної, Т.В. Вашеки, О.В. Сечейко. – К. : Аграр Медіа Груп, 2017. – 340 с.

Збірник містить матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції з актуальних проблем авіаційної та екстремальної психології в умовах глобалізованого мережевого соціуму, що відбулася 25-26 травня 2017 року на кафедрі авіаційної психології Навчально-наукового Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету.

Організаційний комітет

Голова організаційного комітету:

Помиткіна Л.В. – д-р психол. наук, проф., зав.кафедри авіаційної психології НН ГМІ Національного авіаційного університету, м. Київ.

Заступник голови організаційного комітету:

Руденко М.П. – генерал-майор запасу Повітряних Сил України, льотчик морської авіації, канд. військ. наук, доцент, проф. кафедри авіаційної психології НН ГМІ Національного авіаційного університету, м. Київ

Члени оргкомітету:

Гічан І.С. – канд. психол. наук, доцент, доцент кафедри авіаційної психології НН ГМІ Національного авіаційного університету, м. Київ

Долгова О.М. – канд. біол. наук, доцент, доцент кафедри авіаційної психології НН ГМІ Національного авіаційного університету, м. Київ

Фесюк І.В. – психолог кафедри авіаційної психології НН ГМІ Національного авіаційного університету, м. Київ

Рецензенти:

Панок В.Г. – директор Українського науково-методичного центру практичної психології і соціальної роботи, д-р психол.наук, проф., проф. кафедри авіаційної психології НН ГМІ Національного авіаційного університету, м. Київ

Булах І.С. – доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, м. Київ

Рекомендовано до друку Вченою радою Навчально-наукового Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету (протокол № 4 від 17 травня 2017 р.)

ISBN

© Колектив авторів, 2017

© Національний авіаційний університет, 2017

ОСОБЛИВОСТІ ПОВЕДІНКИ ПРАВООХОРОНЦІВ В ЕСТРЕМАЛЬНИХ СИТУАЦІЯХ

Професійна діяльність співробітників правоохоронних органів, особливо оперативних підрозділів, часто протікає в екстремальних умовах та надзвичайних ситуаціях, пов'язаних із затриманням злочинців, звільненням заручників, застосуванням зброї, забезпеченням правопорядку в період масових заходів, стихійних лих та надзвичайних ситуацій. Окрім того, останнім часом правоохоронці приймають безпосередню участь у виконанні складних бойових завдань на Сході України. Ці умови вимагають від службовців великого нервово-психічного напруження і самовіддачі в умовах надзвичайно високих психологічних та фізичних навантажень.

Багато в чому психологічна специфіка пов'язана також з дією таких екстремальних чинників, як небезпека і надзвичайний динамізм розвитку подій; дефіцит часу та інформації; невизначеність можливих варіантів зміни обставин; необхідність негайного вирішення завдань, що вимагають нестандартного, творчого підходу; висока відповідальність за наслідки прийнятих рішень тощо.

Проблема збереження здоров'я і працездатності осіб, що піддавалися впливу екстремальних факторів, привертала увагу вчених-дослідників: А.І.Воробйов, Г.С.Дунін, М.С.Зеленова, І.О.Котеньов, А.Г.Маклаков, С.В.Чермянін та інші. Дослідженню проблематики психологічних складових службової діяльності правоохоронців присвятили увагу Л.М.Балабанов, І.В.Бандурка, П.П.Баранов, В.І.Барко, Д.Н.Завалішин, Г.О.Литвинова, М.І.Магурін, В.С.Медведев, Л.І.Мороз, Г.В.Попов, О.Е.Судаков, О.В.Тімченко, С.І.Яковенко, Г.О.Юхновець та інші.

Окремої уваги, на нашу думку, заслуговує поведінка правоохоронця в таких ситуаціях; те, як індивід реагує на небезпечні, ризиковані обставини, що загрожують його життю та здоров'ю – екстремальні ситуації.

Екстремальні ситуації – це неочікувані, раптово виникаючі небезпечні обставини, які характеризуються невизначеністю, складністю прийняття рішення, гострою конфліктністю, стресовим станом та несуть загрозу життю і здоров'ю працівника, вимагають максимальної мобілізації резервних можливостей його організму.

В екстремальній ситуації у багатьох людей спостерігається «звуження свідомості», відбуваються нейрогуморальні зрушення, які підвищують імпульсивну (часто неадекватну обставинам) активність, знижується логічність і критичність мислення, неадекватно відображаються обставини загрозливої ситуації. Почуття тривоги гіперболізується, переходячи в страх і навіть жах, емоції набувають астеничного характеру: виникає фізична слабкість, нерухомість або хаотичність рухів. В умовах натовпу може виникнути масовий афект – паніка, що швидко розповсюджується по механізму психічного зараження. Гіперемоція блокує бачення реальних можливостей розумної, адаптованої поведінки. І нерідко правоохоронці отримують важкі травми і навіть гинуть в умовах, коли порятунок був об'єктивно можливим.

На недостатньо підготовлених у професійному, моральному і психологічному відношенні працівників правоохоронних органів екстремальні ситуації і властиві їм чинники (фрустратори) чинять негативний вплив. У їх психічній діяльності переважають: перехід інтенсивності психічної напруги за межі корисності; занепокоєння, розгубленість, нерішучість, уповільненість реакцій; страх невдачі, підпорядкування своєї поведінки мотиву її уникнення (замість прагнення до максимально можливого успіху); погіршення кмітливості, спостережливості, оцінки обстановки, прояви погіршення пам'яті та ілюзій сприйняття; зниження активності, наполегливості, спритності і винахідливості в досягненні мети, підвищення схильності до пошуку виправдань; постійне почуття слабкості, втоми, безсилля, невміння мобілізуватися; загострення почуття самозбереження, що охоплює часом всю свідомість і стає єдиною спонукою поведінки; зростання дратівливості, втрата контролю над собою тощо. У деяких правоохоронців в момент, коли критична ситуація ставить високі вимоги до діяльності, настає етап психічної нестійкості.

Також постійна загроза для життя, що обумовлена підвищеним фактором ризику загинути в результаті нещасного випадку, аварії або катастрофи, може викликати різні специфічні психічні реакції особистості – від стану тривожності до розвитку різноманітних психічних розладів [2; 7]. В умовах екстремальної ситуації та тривалого стресу відбувається виснаження захисних сил організму та адаптаційних можливостей людини.

Наслідком таких негативних змін може стати певна віктимність, внаслідок якої правоохоронець своєю неправильною поведінкою провокує посягання на себе. Найбільш виразними стають такі віктимні риси, як завищена самооцінка, стереотипне мислення, невміння контролювати свої емоції і почуття, надмірна довірливість, невміння передбачати наслідки своїх вчинків, навіюваність, неспроможність розуміти інших людей, правильно оцінювати службові й життєві ситуації.

На думку М.І.Снікєєва, небезпеку, що загрожує людині можна передбачити, запобігти або зменшити її шкідливі наслідки. Для цього необхідний відповідний розвиток прогностичних і адаптивних можливостей індивіда [3, с. 287]. Передбачаючи небезпечну ситуацію, людина прораховує її ймовірність і можливу тяжкість наслідків. Чим вище небезпека ситуації, тим вищий рівень тривожності, напруженіше психічна саморегуляція індивіда. Передбачати – уникати – при необхідності правильно діяти – такі складові особистої безпеки, на думку вченого. «Розумна людина шукає вихід із небезпечної ситуації, мудра - прагне не потрапляти в неї» - говорить народне прислів'я.

Адекватна поведінка правоохоронців в екстремальних ситуаціях залежить від їх вольових і прогностичних здібностей, поведінкових навичок і вмінь, здатності розпізнавати небезпечні ситуації і адекватно реагувати на них.

Натомість, неадекватність поведінки в екстремальних ситуаціях обумовлена, як правило, завищеною самовпевненістю індивіда або, навпаки, невпевненістю в собі, своїх силах, психічною демобілізованістю, незнанням системи оптимальних способів поведінки в окремих небезпечних ситуаціях.

Характер реагування на психогенні чинники залежить не тільки від особливостей ситуації, але й від низки психологічних особливостей правоохоронця, що визначають його психологічну усталеність. Зовнішні причини, пройшовши через внутрішні «умови» людини (цілі, мотиви, настановлення, переконання та інші психологічні особливості), завжди відображаються в її діяльності.

Відомо, що особливе значення в діяльності правоохоронців належить емоційно-вольовій та фізичній підготовленості. Так, співробітник правоохоронних органів повинен володіти високою працездатністю, витривалістю, здатністю діяти чітко і рішуче в екстремальних умовах, успішно долати труднощі, пов'язані зі службою, мати здатність переключатися з одного виду діяльності на іншу, приймаючи об'єктивно необхідні рішення, бути енергійним, ініціативним, самостійним та рішучим і т.п.[1; 4].

Як відомо, в екстремальних ситуаціях досить чітко проявляються стійкі риси особистості, її установки. Однак роль морально-психологічного фактора і професійної підготовки під час роботи людини в стресових ситуаціях не слід переоцінювати.

Варто чітко розуміти, що навантаження, яке впливає на психіку людини при загрозі життю – це перш за все навантаження на її нервову систему. Властивості ж нервової системи у кожної людини індивідуальні, а отже і навантаження по-різному впливає на працездатність різних людей, тим самим позначившись на ефективності професійної діяльності.

Після перебування в екстремальних ситуаціях працівники правоохоронних органів потребують посиленої уваги, підтримки, психологічної допомоги. В залежності від того, коли і як буде надана психологічна допомога, залежить ефективність подолання наслідків перебування в екстремальних ситуаціях.

Таким чином, поведінка правоохоронців в екстремальних умовах, а також наслідки, які спричинені такими умовами на особистість, – все це належить до кола перспективних питань кризової, екстремальної та юридичної психології. Окрім цього, відкритими залишаються проблеми дослідження, діагностики, а також корекції психічних порушень особистості, яка перебувала (або постійно перебуває) в екстремальних умовах існування, збереження психічного здоров'я фахівців екстремального профілю діяльності.

Література:

1. Барко В.І. Професійний відбір кадрів до органів внутрішніх справ (психологічний аспект) / В.І.Барко; НАВСУ. – К.: Ніка-Центр, 2002. – 296 с.
2. Боенко А.В. Психологические особенности суицидального поведения военнослужащих и его профилактика / А.В.Боенко // Военная психология: методология, теория, практика : учебно-метод. пособие / П. А. Корчемный [и др.]. – М.: Воениздат, 2010. – С. 256–267.

3. Еникеев М.И. Общая, социальная и юридическая психология: Учебник для вузов. 5-е издание. – СПб.: Питер, 2003. - 752 с.
4. Лапшина В.Л. До питання про сутність феномену професіоналізму правоохоронця /В.Л. Лапшина// Становлення, розвиток відомчої освіти та науки, основні напрямки удосконалення підготовки кадрів органів внутрішніх справ України: Матеріали науково-практичної конференції. – Х.: Ун-т внутр. справ, 2000. – С. 60-66.
5. Маклаков А.Г. Общая психология. – СПб.: Питер, 2001. – 592 с.
6. Малкина-Пых И.Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях / И. Г. Малкина-Пых. – М.: Эксмо, 2005. – 960 с.
7. Медведев В.С. Психология профессиональной деформации сотрудников органов внутренних дел : дис. ... д-ра психол. наук : спец. 19.00.06 «Юридична психологія» / Медведев В.С.; Киевский ин-т внутренних дел при Национальной академии внутренних дел Украины. – К., 1999. – 412 с.
8. Психологический словарь / Под общ.ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского. – 2-е изд., испр.и доп. – М.: Политиздат. – 494 с.